

ממדינה חשמונאית עצמאית לכיבוש רומי וחורבן בית המקדש

מרד החשמונאים היה מרד של היהודים נגד היוונים ששלטו בארץ ישראל, ונגד המתייוונים- יהודים שקיבלו על עצמם את התרבות ההלניסטית ותמכו ביוונים. המרד התחולל בין השנים -ל 167 160 לפנה"ס (לפני הספירה).

היהודים נאבקו נגד הכיבוש היווני בא"י ונגד מ של המלך אנטיוכוס הרביעי. הם גם שִׁגְזִירוֹת ה נאבקו למען עצמאותם הדתית והמדינית בארץ, ועל דמותה של החברה היהודית בתקופה ההלניסטית בארץ ישראל.

מצד אחד עמד רוב העם, הנאמן למסורת, ומהצד השני עמדה האליטה המתייוונת, שמטרתה הייתה להנהיג שינויים משמעותיים באופייה של החברה היהודית, בחסות השלטון ההלניסטי.

המרד ידע עליות ומורדות בשדה הקרב ובזירה המדינית הבינלאומית. האימפריה היוונית, למרות שהצליחה לזמן קצר לשוב ולהשתלט מבחינה צבאית על יהודה -נחלשה מאוד בעקבות כל האירועים שהתרחשו במקביל, וכתוצאה מהם לא מימשה את ריבונותה המלאה על יהודה.

לאחר המרד החל תהליך איטי של ניתוק יהודה מהאימפריה. בתחילה זכו היהודים באוטונומיה ולאחר מכן ביסוס ממלכה עצמאית בארץ ישראל.

שם המרד נגזר משמה של משפחת החשמונאים שהנהיגה אותו ובעתיד הצמיחה מתוכה שושלת ששלטה בארץ ישראל. לזכר הצלחת המרד תוך ניצחון המעטים מול הרבים, טיהור בית המקדש השני וחידוש הפולחן הדתי נקבע במסורת היהודית חג החנוכה.

במהלך השנים שלאחר מרד החשמונאים, הצליחה ממלכת יהודה לצבור עוד ועוד מאפיינים של עצמאות, כגון: הכרה בשליטיה כמייצגים את היהודים, כריתת בריתות פוליטיות עם עמים אחרים, שחרור ממס, כיבוש שטחים, הכרה מצד העם בשלטון עד כדי שימוש בתואר "מלך".

יחד עם זאת, עמדה הממלכה החשמונאית בפני אתגרים וקשיים רבים:

אופי השלטון של המנהיגים החשמונאים לאחר המרד:

שינויים דמוגרפיים

. התרחבות טריטוריאלית -- כיבוש

בזמן המרד שנמשך 26 שנה שאפו המנהיגים החשמונאים לשמור על שטחם מפני כובש זר. אך העת שהפכה ממלכת חשמונאי למדינה עצמאית עברו מנהיגיה למדיניות של כיבוש

(חשובה היכרות עם המפה של "יהודה" שכללה את מרבית ארץ ישראל) כל השליטים החשמונאים (יהודה המכבי, יונתן, שמעון, יוחנן הורקנוס, יהודה אריסטובולוס, והמלך אלכסנדר ינאי) דאגו להרחיב את גבולות הארץ ומימשו אינטרסים פוליטיים וכלכליים בדרך של כיבושים וסיפוחים, כמו בכל שאר העולם ההלניסטי. החשמונאים הצליחו מאד להרחיב את שטח הממלכה: כל מישור החוף (חוץ משתי ערים), כל הגליל וכל עבר הירדן המזרחי (ירדן של היום) - היו בידיהם.

המלך אלכסנדר ינאי היה גדול הכובשים החשמונאים. הוא יצא למסעות כיבושים מעבר לגבולות המדינה היהודית, כנגד מדינות שהיו להן אינטרסים בצמתי הדרכים ובנקודות המסחר המרכזיות. מלחמותיו של ינאי עם הנבטים ניטשו בעיקר על השלטון בדרכי המסחר הבין הלאומי .

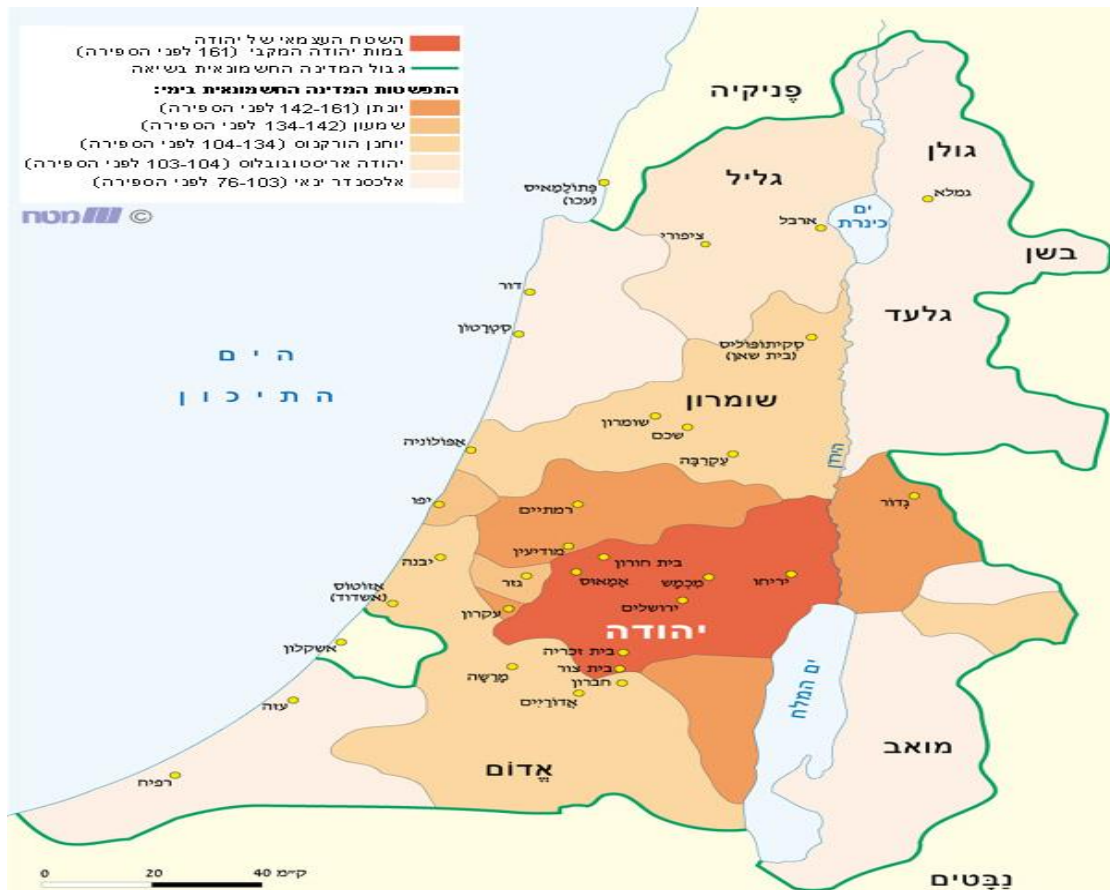
הוא כבש ערים הלניסטיות בעבר הירדן ואת כל ערי החוף ההלניסטיות בא"י, חוץ מעכו ואשקלון. כך הפך החלק המערבי של ארץ ישראל לחלק מהמדינה החשמונאית - עובדה בעלת משמעות כלכלית ומדינית.

בימיו הגיעה א"י לשיא התפשטותה הטריטוריאלית. הרחבת גבולותיה של ארץ ישראל הובילה לשיפור ניכר בתחושת הביטחון של תושבי הארץ היהודיים, מפני שאויביה של יהודה הורחקו ממנה. יחד עם זאת, נכבשו שטחים שבהם היה רוב לאוכלוסייה ההלניסטית ובגללם התחזקה האיבה ונמשכה ההתמודדות בין האוכלוסייה ההלניסטית לבין האוכלוסייה היהודית. על מנת לשמור על השקט

היה צורך בשליחת צבא למקומות הרגישים, לבנות מבצרים ולהחזיק חילות מצב.

שלומציון המלכה - גבולות הממלכה נשמרו כפי שהיו בתקופת בעלה המלך, אלכסנדר ינאי שכנותיה של ממלכת יהודה נרתעו מלתקוף אותה בשל עוצמתה הצבאית. שלומציון לא המשיכה במדיניות הכיבושים. הניסיון היחיד להתפשטות טריטוריאלית בתקופת שלטונה היה הניסיון של בנה, אריסטובלוס השני, לכבוש את דמשק, אך הוא נכשל.

לאחר מותה של שלומציון פרץ מאבק בין שני בניה על השליטה במדינה החשמונאית. בזמן שהם נלחמו על השליטה, הגיעו הרומאים לשערי א"י, כבשו אותה וביטלו את עצמאותה המדינית. הם השאירו ליהודה חירות מסוימת של שלטון עצמי התלוי ברומאים.

מפת התפשטות אזורי השלטון של בית חשמונאי

1. גיור (כל אחד עומד בפני עצמו כשינוי)

בא"י בכלל וביהודה בפרט חל תהליך של ריבוי האוכלוסייה היהודית. האוכלוסייה בארץ גדלה במידה ניכרת, ונוצרו לחץ דמוגרפי (גידול האוכלוסייה מבחינה מספרית) וצפיפות אוכלוסין אשר דרשו פתרון מידי. הלחץ הדמוגרפי ביהודה בתקופת החשמונאים נוצר כתוצאה מגבולותיה הצרים של יהודה, שלא יכלו להכיל את תושביה. עודפי האוכלוסייה של יהודה היגרו במספרים גדולים לארצות זרות, ובראש ובראשונה למצרים. כך גם הייתה ההגירה למחוזות בא"י הסמוכים ליהודה והרחוקים ממנה, שבחלקם התמלאו יהודים ובחלקם כבר ישבו בהם יהודים.

השליטים החשמונאים התמודדו עם הבעיות שעמדו בפניהם באמצעות מלחמות והתרחבות טריטוריאלית, גירוש הנוכרים או ייחודם (גיור) והרס מקדשיהם, ובמקביל - באמצעות קשרים פוליטיים עם מדינות אחרות ועם רומא שצמחה והפכה למעצמה/אימפריה. הם ניסו להשתלב במערך ההלניסטי, הן מהבחינה הפוליטית והן מהבחינה התרבותית.

כאמור, נקטו השליטים החשמונאים בשתי גישות בעלות מטרה זהה: גירוש כל האוכלוסייה הלא יהודית מהארץ או גיור שלהם. רעיון הגיור היה כדי לחזק את התמיכה בממלכה היהודית בקרב עמים קרובים מבחינה תרבותית ואתנית - מול אויבים מבחוץ .

בניו של מתתיהו ביקשו להקים מדינה יהודית עצמאית, מטוהרת מפולחנים של עבודת אלילים, ולכן נלחמו בנוכרים שישבו בא"י. המלחמה שלהם הייתה גם על אופייה של המדינה החשמונאית. ל מיוחנן) כפו בכוח את ההתייחדות על העמים בשטחים שכבשו, וצירפו אותם ׀ החשמונאים (ה אל העם היהודי. ההתייחדות לא הייתה רק פעולה דתית אלא גם לאומית, מפני שדת ולאום בעולם הקדום היו משולבים זה בזה במידה רבה .

ככל שעם מסוים הייתה לו זהות לאומית חזקה יותר - כך הוא התנגד יותר לסיפוח (להפוך לחלק מן העם היהודי), וככל שהייתה לו זהות לאומית רופפת - כך הוא קיבל עליו את הלאומיות היהודית בקלות רבה יותר. תהליך הייחוד כולו הושלם תוך שני דורות.

אלכסנדר ינאי- בתקופתו התחזקה הגישה שכל א"י היא אדמת קודש. בניסיונותיו לגייר את תקל ינאי בהתנגדות עזה מצד תושביהן שגילו איבה ׀ היוונים, תושבי הערים ההלניסטיות, עמוקה כלפי היהודים ותרבותם. תושבי כל הערים שנכבשו על ידי אלכסנדר ינאי אולצו להתייחד, לא לפני שהרס את הערים. מי שלא הסכים להתגייר גורש . ינאי המשיך למעשה את דרכו של יוחנן הורקנוס, אשר גייר את האדומים. מדיניות הגיור הייתה, מבחינתו, צעד הכרחי לביסוסה של המדינה החשמונאית וכלכלתה. כמו כן, מדיניות זו נתפסה כצעד הכרחי במסגרת התוכנית להפיכת כל ארץ ישראל ליהודית.

. שינויים במעמד המנהיג ובסמכויותיו הפוליטיות והדתיות

מהנהגה צבאית למלכות- בתחילה, הייתה ההנהגה החשמונאית הנהגה צבאית, שהחלה כקבוצה קטנה של מורדים ושליטים מטעם עצמם. בהמשך הוסיפה לעצמה סמכויות מדיניות.

בהדרגה הם קיבלו הכרה בינלאומית: תחילה קיבלו הכרה דתית - מייצגים את היהודים ואת הדת היהודית, ומאוחר יותר הכרה בשליטתם בפועל בשטחים ביהודה. החשמונאים קיבלו גם הכרה מהעם: בהתחלה הם קיבלו את התארים הנשיא (ראש העם); הכוהן הגדול (למרות שלא היו כשרים מבחינת הדין הדתי להיות הכהן הגדול, מפני שלא היו ממשפחת הכהונה הגדולה); שר הצבא (מפקד הצבא). בהמשך הם לקחו לעצמם גם את התואר "מלך" וזה בניגוד לעמדת המנהיגים הדתיים של העם. אבל העם קיבל אותם כמלכים, כולל סמכויות חקיקה ושיפוט. **יש לציין, כי ההבדל בין נשיא או שליט לבין מלך הוא שהמלך הוא מנהיג יחיד שלא מתחלק בכוח של השלטון עם אף אחד.**

. אלכסנדר ינאי הכתיר עצמו למלך והרחיב את סמכויותיו גם לתחומי החקיקה

והשיפוט □ ר את החלטת אסיפת העם מימי שמעון. הוא איחד את משרת הכהן וְֹ במעשים אלה הגדול, המצביא והמלך, והפך למלך הלניסטי במובן שהוא הפך למקור החוק והמשפט ועמד מעל החוק. זאת בניגוד למצב הקודם בו החכמים הֶ פְרוּשִׁים היו מקור החוק והמשפט.

ינאי ביטל את "חבר היהודים" (בו ישבו גם חכמי הפרושים), אשר היה מכשיר לשיתוף העם בשלטון, להבטחת זכויותיו ולהגבלת שלטונו המוחלט של המלך.

היחס להלניזם של מנהיגי בית חשמונאי

למרות שמלכתחילה החל המרד החשמונאי כמאבק בהלניזם ובתומכיו, אימצו החשמונאים מהר מאד את התרבות ההלניסטית: קביעה של ימי ניצחונות צבאיים כחגים לאומיים לכל הדורות (חנוכה), **אימוץ שמות הלניסטיים**, רצון

להיות מלך ששולט לבד ולא מתחלק בכוח, **שיתוף נשים בשלטון**, בריתות עם רומא, הקמת צבא סדיר וצבא שכירים, וניהול המדינה וחצר המלכות בסגנון הלניסטי. השתלבות במערך ההלניסטי מבחינה פוליטית ותרבותית ההנהגה החשמונאית שהחלה במרד נועז נגד שלטון זר ותרבות זרה, מרד שדחה את התרבות ההלניסטית מלהיכנס לאזור יהודה הפך עם עצמאות ממלכת חשמונאי במרוצת הזמן לאימוץ המאפיינים הלניסטיים שנראו מועילים להשגת מטרותיה (כלכלים- מסחר עם הרומאים והיוונים, השתייכות לתרבות ששלטה בעולם).

לדוגמא:

א. קביעת חגים לציון ניצחון צבאי - כבר בימי בניו של מתתיהו החשמונאי, ניתן למצוא סממנים לקליטת התרבות הלניסטית. אחד הגילויים לכך היה קביעת חגים לציון ניצחון צבאי, מנהג שרווח בתרבות יוון. לדוגמא: יהודה ואנשיו גברו על ניקנור, מפקד הצבא הסלווקי.

ב. אימוץ שמות הלניסטים- יורשיו של שמעון אימצו שמות הלניסטים. יוחנן הורקנוס אימץ לעצמו את השם ההלניסטי הורקנוס. הוא ושאר שליטי בית חשמונאי שבאו אחריו, נשאו שם כפול: הם הוסיפו לשמם העברי שם יווני. השם העברי נועד לציבור היהודי והביע הזדהות עם הדת והמסורת היהודית, ואילו הוספת השם היווני הביעה את הרצון להתקרב אל התרבות ההלניסטית ולזכות בהכרה בעולם ההלניסטי. גם יהודה אריסטובלוס נשא שם כפול. על פי יוסף בן מתתיהו, המלך יהודה אריסטובלוס הראשון אף הוסיף לעצמו את הכינוי "אוהב היוונים", בהשפעת ההלניזם.

ג. חיי חצר הלניסטית - המשפחה החשמונאית החלה להתנהג כחצר הלניסטית לכל דבר. הם ערכו משתאות, לקחו פילגשים, רדפו אחרי בני ביתם בהם חשדו באי נאמנות.